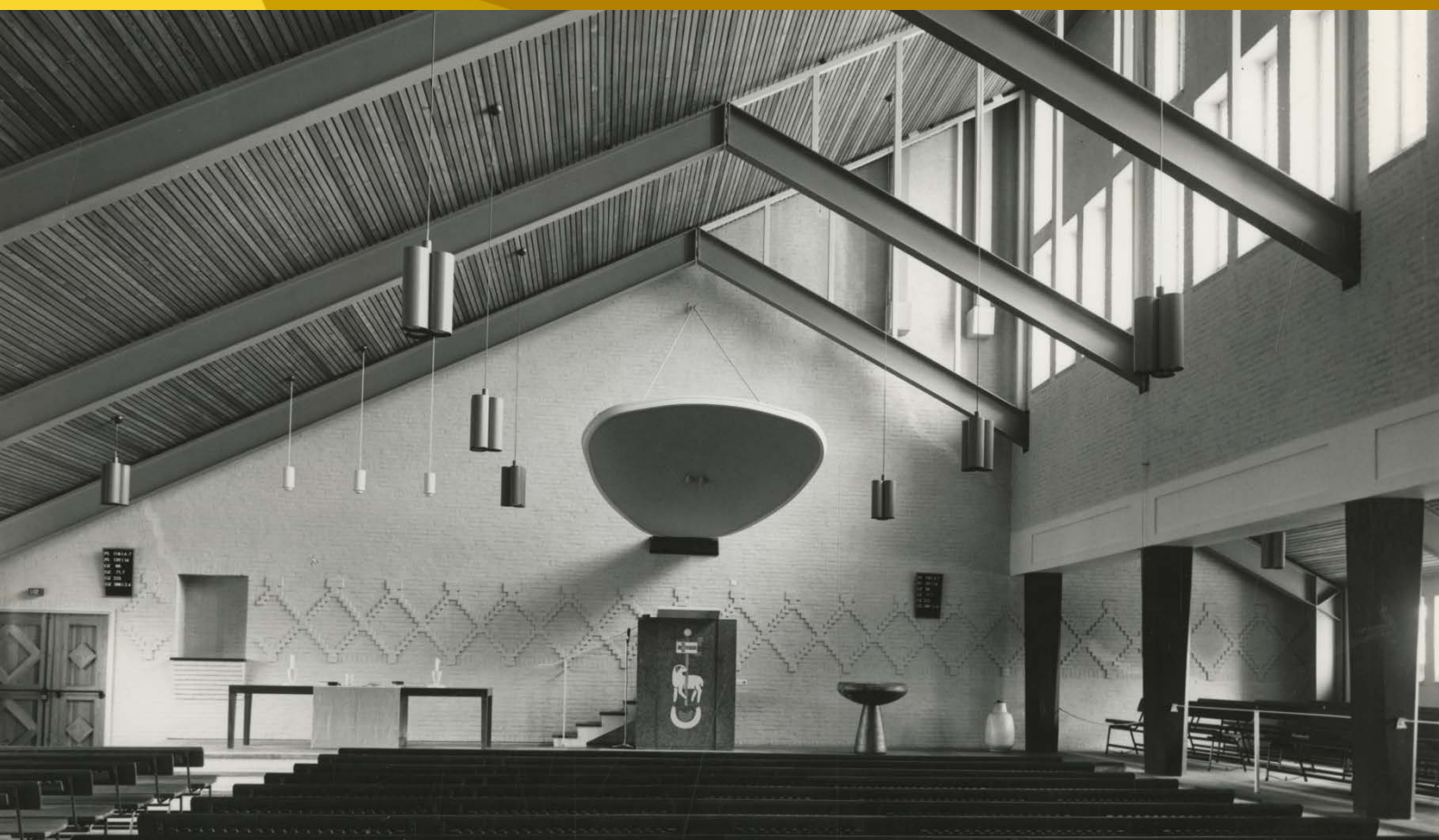

Den Haag

Visie op religieus erfgoed

mei 2018

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Definitie en werkwijze	4
Gebouwen	5
Beschermd	5
In procedure	5
Niet-beschermd.....	5
Herijking	6
Gebruik.....	8
Gebouwen met religieus gebruik.....	8
Gebouwen niet meer in religieus gebruik.....	8
De kerkgenootschappen.....	10
De bewoners(organisaties).....	11
De rol van de gemeente	12
Faciliteren.....	12
Financieren van instandhouding.....	13
De kerken in het Regeerakkoord 2017-2021	14
Conclusies en aanbevelingen	16
Conclusies.....	16
Aanbevelingen	16
Bijlage 1 Beschermd kerken en kerken in procedure	18
Bijlage 2 Niet-beschermd kerken, in religieus gebruik.....	20
Bijlage 3 Kerkgebouwen in religieus gebruik, jonger dan 50 jaar.....	22
Bijlage 4 Herijking	33
Bijlage 5 Niet-beschermd kerken nog in religieus gebruik categorie B.....	37
Bijlage 6 Niet-beschermd kerken nog in religieus gebruik categorie C.....	53
Bijlage 7 Niet-beschermd kerken niet meer in gebruik.....	71
Bijlage 8 PGG, PGS en Bisdom Rotterdam.....	72
Bijlage 9 Verslag bijeenkomst kerkenvisie.....	74

Inleiding

Op 6 juli 2017 nam de Haagse gemeenteraad een motie aan waarin het College van Burgemeester en Wethouders gevraagd wordt een kerkenvisie op te stellen. Deze visie moest betrekking hebben op de (op dit moment) niet-beschermd kerkgebouwen en het toekomstperspectief van deze gebouwen in beeld brengen. Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen, is voorliggende visie niet beperkt tot christelijke kerkgebouwen.

Aanleiding voor de motie waren enkele recente kerksluitingen, de commotie in de omgeving van de betrokken gebouwen en de discussie over de toekomst van deze niet-beschermd en beeldbepalende gebouwen. In de beraadslagingen kwam ook het instrument van plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst als mogelijke oplossing veelvuldig aan de orde en de herijking van niet-beschermd kerkgebouwen. In de voorliggende kerkenvisie zal ook op deze thematiek worden ingegaan.

De problematiek van het religieus erfgoed doet zich overal in ons land voor. De aanpak door middel van het opstellen van een kerkenvisie verschilt sterk per gemeente. Den Haag is uniek in de zin dat de voorliggende visie zich uitsluitend richt op de kerkgebouwen die geen beschermd monument zijn; in de meeste gemeenten beperkt men zich tot beschermd monumenten. Bovendien behandelt deze visie het begrip 'kerkgebouw' heel breed en worden ook moskeeën, synagogen en mandirs betrokken.

Met deze kerkenvisie wordt beoogd een instrument te creëren dat het mogelijk moet maken om tot een maatschappelijk gedragen en gewogen besluit te komen over het al dan niet in stand houden – eventueel met herbestemming – van kerkgebouwen die hun religieuze functie verliezen. De mogelijkheden van de gemeente om in dit proces een actieve rol te spelen, worden nader verkend.

Den Haag kent een groot aantal in cultuurhistorische zin waardevolle kerkgebouwen. De meest recente gemeentelijke publicatie over deze gebouwencategorie dateert van 1984. Om deze 'rijkdom' weer eens onder de aandacht te brengen en zo het draagvlak voor zijn instandhouding verder te verbreden, is een hernieuwde publicatie in de VOM-reeks in voorbereiding.

Definitie en werkwijze

Voor een kerkgebouw is in deze visie de volgende definitie gehanteerd: een kerkgebouw is een gebouw (kerk, moskee, synagoge of mandir) dat door of in opdracht van een religieus genootschap gerealiseerd is ten behoeve van het gezamenlijk belijden van de religie. Het gaat dus uitsluitend over kerken, moskeeën etc. die als zodanig gebouwd zijn.

De kerkenvisie geeft onder andere een overzicht van de beschermde en niet-beschermde kerkgebouwen en hun gebruik. De gegevens voor dit overzicht zijn verkregen uit gesprekken met de betrokken kerkgenootschappen of hun overkoepelende organisaties. Bij hen is getracht te achterhalen of er gedachten leven om kerkgebouwen te onttrekken aan de eredienst.

Hierbij moet opgemerkt worden dat deze visie gebaseerd is op een momentopname uit het eerste kwartaal van 2018 en dat kerkgenootschappen eventuele actuele plannen om gebouwen te sluiten en af te stoten met het oog op de eigen achterban niet licht via een gemeentelijke visie in de openbaarheid zullen brengen.

Gebouwen

Beschermd

De 22 kerken die tot de absolute top behoren – van nationaal belang zijn – staan op de rijkslijst van beschermde monumenten. Daarnaast zijn 21 kerken van lokaal belang op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Eén voormalige synagoge is beschermd als rijksmonument. Voor een overzicht van de beschermde gebouwen, zie bijlage 1.

Er staan geen moskeeën of mandirs op de lijst van beschermde monumenten.

Van de 44 beschermde gebouwen zijn er 36 in gebruik voor de eredienst, eventueel in combinatie met niet-religieuze nevenfuncties. In sommige gevallen is de kerk niet meer in gebruik door en in eigendom van het oorspronkelijke kerkgenootschap maar door/van een andere religieuze gemeenschap.

Acht beschermde kerken hebben hun religieuze functie verloren en zijn of worden herbestemd tot evenementenlocatie, horeca, museum of woning.

De beschermde kerkgebouwen hebben een hoge cultuurhistorische waarde. De consequentie van deze status is dat het college van B en W in beginsel voor deze gebouwen nooit een sloopvergunning zal verlenen.

In procedure

Twee kerkgebouwen zijn in procedure om op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst te worden. Deze gebouwen zijn beide nog in gebruik voor de eredienst. Voor een overzicht van de kerkgebouwen in procedure, zie bijlage 1.

Niet-beschermd

Den Haag kent 56 kerkgebouwen, 6 moskeeën en 2 mandirs en geen synagogen zonder monumentenstatus. De kerkenvisie beperkt zich tot gebouwen die in gebruik zijn voor de eredienst en die ouder zijn dan 10 jaar. Dan blijven er 36 kerkgebouwen en 6 moskeeën over (zie bijlage 2).

Herijking

In de motie wordt gevraagd naar een herijking van de niet-beschermde kerkgebouwen teneinde te bepalen of er in deze gebouwencategorie kerken zijn die bij nader inzien toch in aanmerking komen voor de status van gemeentelijk monument. Deze inhoudelijke herijking op basis van de binnen de afdeling beschikbare cultuurhistorische kennis van de betrokken gebouwen heeft niet tot nieuwe inzichten wat betreft de monumentwaardigheid van deze gebouwen geleid.

Van de 42 gebouwen nog in gebruik voor de eredienst (36 kerken en 6 moskeeën), zijn er 10 gebouwen die jonger zijn dan 50 jaar (5 kerken en 5 moskeeën, zie bijlage 3). Deze zijn omwille van hun jonge leeftijd niet meegenomen in de herijking voor een monumentenstatus. De periode van 'jonge bouwkunst' (1965-1995) moet immers nog in de volle breedte onderzocht worden. Pas na afronding van dit onderzoek kan een weloverwogen oordeel over de kwaliteiten genomen worden in de vorm van een waardering.

Te verwerven aanvullende kennis over de gebouwen zou een aanleiding kunnen zijn om kerken alsnog voor te dragen voor de monumentenstatus. Het is denkbaar dat meer informatie over de interieurs, informatie die op dit moment niet van alle kerken beschikbaar is, aanleiding kan zijn voor een nadere herijking. De niet-beschermde kerkgebouwen moeten dan eerst ook van binnen bestudeerd en gewaardeerd worden. De uitkomst zou dan kunnen zijn dat er toch nog meer monument- en/of beschermingswaardige kerken zijn. Om die kennis te genereren is echter tijd nodig.

Hierbij wordt met nadruk opgemerkt dat het bovenstaande niet betekent dat de niet-beschermde kerken geen cultuurhistorische waarden bezitten. Gelet op het bijzondere karakter van een kerkgebouw, dat vrijwel altijd een prominente plaats in het stedelijk weefsel inneemt en gelet op religieuze of emotionele band die veel mensen met een kerkgebouw hebben, is eigenlijk elk kerkgebouw waardevol en het behouden waard. Sloop van een dergelijk gebouw ervaart de gemeenschap om cultuur- en architectuurhistorische, kunsthistorische, stedenbouwkundige en emotionele redenen meestal als een verarming. Zo redenerend zou elke kerk behouden moeten blijven en wellicht op de gemeentelijke monumentenlijst moeten worden geplaatst. De vraag is of deze bescherming afdoende is om het duurzaam behoud veilig te stellen. Behoud van het fysieke gebouw is het best te garanderen indien er een vitaal programma gehuisvest kan worden met een duurzame en robuuste exploitatie.

Een maatregel op basis van de beschermde status betekent ook dat de lat voor monumentwaardigheid verlaagd wordt en dat – indien dit met alle gebouwencategorieën zou gebeuren – de gemeentelijke monumentenlijst met duizenden objecten zou groeien. In verband met inhoudelijke en praktische redenen is dit ongewenst.

Teneinde toch meer duiding aan de waardering voor de niet-beschermden kerkgebouwen te geven, zijn deze kerkgebouwen op een aantal aspecten nader gewaardeerd (zie bijlage 4). Op basis hiervan stellen wij voor in het vervolg drie categorieën te onderscheiden:

- Categorie A: gebouwen met hoge cultuurhistorische waarde, de beschermde gebouwen (rijks- of gemeentelijke monumenten)
- Categorie B: gebouwen met cultuurhistorische waarde of beeldbepalende gebouwen
- Categorie C: gebouwen met geringe cultuurhistorische waarde of niet-onderscheidende gebouwen.

De uitkomst van deze nadere waardering is dat 14 kerken en één moskee in de categorie B (bijlage 5) en 17 kerken in de categorie C (bijlage 6) zijn geplaatst.

Gebruik

Om een beeld te krijgen van het huidige gebruik van gebedshuizen in Den Haag en vooral de prognose van dit gebruik, is een enquête gehouden onder geloofsgemeenschappen die een gebouw in bezit hebben dat ouder is dan 10 jaar.

Gebouwen met religieus gebruik

De enquête over de gebouwen die nog in religieus gebruik zijn, leverde op dat het in het algemeen goed gaat. Alle ondervraagde geloofsgemeenschappen gaven aan het huidige gebouw te willen blijven gebruiken en momenteel niet bezig te zijn met het zoeken naar een vervangende ruimte of anderszins. De meeste genootschappen gaven aan dat de omvang van de gemeenschap stabiel is. Enkele geloofsgemeenschappen hebben te maken met krimp, maar dat is volgens hen (vooralsnog) geen aanleiding naar een ander (kleiner) gebouw te zoeken. De moskeeën hebben over het algemeen juist te maken met een groei van de gemeenschap.

Alle geloofsgemeenschappen gaven aan juridisch eigenaar te zijn van hun gebouw. Bij een kleine meerderheid van de ondervraagden wordt het gebouw enkel door de eigen gemeenschap gebruikt; bij de rest is er sprake van met andere geloofsgroepen gedeeld gebruik (i.c. verhuur aan geloofsgemeenschappen zonder eigen gebouw).

Enkele kerkgebouwen en moskeeën hebben nevenfuncties, dat wil zeggen dat zij gebruikt of verhuurd worden voor niet-religieuze activiteiten. Veelvoorkomende nevenfuncties zijn concerten, ceremonies (huwelijken), vergaderingen en koorrepetities. Het gebruik van de meeste gebouwen beperkt zich dus tot functies in het kader van (het gezamenlijk belijden en vieren van) het geloof.

Op de vraag hoe de technische staat van het gebouw is, antwoordden alle ondervraagden dat die redelijk tot goed is. Bij de meeste gebouwen zijn er geen grote onderhoudsachterstanden, bij sommige is sprake van kleine achterstanden of vindt men de modernisering van voorzieningen/installaties e.d. wenselijk.

Opvallend was dat een derde van alle niet-beschermd gebouwen die nog religieus in gebruik zijn niet meer gebruikt wordt door het genootschap waarvoor en waardoor het gebouw oorspronkelijk opgericht is. Zo zijn bijvoorbeeld twee voormalige kerken in gebruik als moskee (de voormalige Laakkapel en de Immanuelkerk). Hieruit kan geconcludeerd worden dat de oplossing tot nu toe regelmatig gevonden kon worden in de vorm van een overdracht aan een ander kerkgenootschap, dat op zoek was naar gebedsruimte.

Gebouwen niet meer in religieus gebruik

Er zijn kerkgebouwen zonder monumentenstatus die niet meer in gebruik zijn voor de eredienst (zie bijlage 7). Enkele kerkgebouwen hebben met succes een nieuwe functie gekregen, bijvoorbeeld als theater, apotheek, cultureel centrum of woning. Deze kerken

zijn om ze geschikt te maken voor de nieuwe functie over het algemeen ingrijpend getransformeerd, maar zij zijn in het straatbeeld nog als kerkgebouw herkenbaar. Het is echter niet bij alle vrijgekomen kerken gelukt om een passende nieuwe functie te vinden.

De kerkgenootschappen

Het grootste deel van de niet-beschermden kerkgebouwen waarin nog erediensten plaatsvinden, is in eigendom van kleinere geloofsgemeenschappen zoals evangelische kerken en niet-Nederlandstalige kerken. Er zijn ook enkele grotere, traditionelere 'spelers' die meerdere kerkgebouwen in bezit hebben. Bij de enquête is aan deze koepels gevraagd ook een visie op de actuele kerkenproblematiek te geven (zie bijlage 8).

Deze grote kerkgenootschappen zijn door het dalen van het aantal lidmaten en het teruglopende kerkbezoek, waardoor inkomsten en dus het draagvlak voor de instandhouding van de gebouwen vermindert, al eens gedwongen om ingrijpende maatregelen te nemen. Zij richtten zich daarbij primair op de instandhouding van hun hoofddoel, de reden van hun bestaan, de 'zielzorg'. Het middel om dit doel te bereiken – het kerkgebouw, de plaats van 'viering' – was secundair. Een kerkelijke gemeenschap is wat de houding ten opzichte van de gebouwen betreft geen erfgoedinstelling. Uit de reacties is duidelijk geworden dat in het komende decennium verdergaande ingrepen door middel van reorganisaties en fusies van wijkgemeenten of parochies worden verwacht. Er zal dus op termijn nog een onbekend aantal kerkgebouwen aan de eredienst onttrokken worden en vrijkomen voor herbestemming.

De bewoners(organisaties)

Bij het tot stand komen van deze visie zijn bewonersorganisaties gevraagd om input en feedback te leveren tijdens een bijeenkomst. In deze bijeenkomst benadrukten de vertegenwoordigers van de bewonersorganisaties vooral de bredere betekenis van een kerkgebouw voor de omgeving. Voor omwonenden is een kerk een plek van samenkomst en samenbrengen. Deze maatschappelijke functie moet bij voorkeur worden bestendig. Om dit een optimale kans te geven moet de gemeente stevig vasthouden aan het bestemmingsplan. Op kerkgebouwen rust de bestemming maatschappelijk.

In de bijeenkomst reageerden de aanwezigen over het algemeen instemmend met de in de concept-visie opgenomen maatregelen (proces, juridisch en financieel).

Na afloop van de bijeenkomst kwam één van de organisaties nog met de suggestie om in de visie (proces) ook het principe 'right to bid' op te nemen, zoals dat ook in het Regeerakkoord 2017-2021 voorkomt.

Voor het verslag van de informatieavond voor bewonersorganisaties, zie bijlage 9.

De rol van de gemeente

Faciliteren

Huidige procedure ('2x2 jaar')

In het afgelopen decennium heeft de gemeente na het vrijkomen van een kerk in het overleg met de eigenaar gewerkt met de zogenoemde 2x2 jaar-procesafspraken. Dit houdt in dat in de eerste twee jaar na het vrijkomen van het kerkgebouw in het kader van het beleid 'Ruimte voor gebed' wordt gezocht naar een religieuze invulling van het kerkgebouw, i.c. naar een ander kerkgenootschap. Op die manier blijft niet alleen het gebouw intact maar blijft ook de maatschappelijke bestemming op het gebouw berusten.

Mocht dit binnen twee jaar niet lukken, dan wordt in de tweede termijn van twee jaar bezien welke andere functies plaats zouden kunnen vinden in het bestaande gebouw. Dit wordt gedaan door een bestemmingsverruiming, waarmee de gemeente hergebruik van het gebouw kan faciliteren, zoals een woonfunctie, zoals aan de orde is bij de voormalige Pauluskerk aan de Mgr. Nolenslaan.

Indien na afloop van de periode van 2x2 jaar blijkt dat hergebruik van een kerkgebouw als gebedsruimte of hergebruik voor een andere bestemming niet mogelijk is, stelt de gemeente voor de locatie stedenbouwkundige en programmatische randvoorwaarden op en verleent medewerking aan de bestemmingswijziging voor een sloop-/nieuwbouwontwikkeling.

Voorgesteld wordt om de '2x2 jaar'-aanpak aan te passen en uit te breiden omdat de aanpak om twee redenen niet optimaal werkte. Allereerst hebben de PGG en het Bisdom na de Commissiebrief van 7 juli 2015 (RIS 283891) vóór het doorlopen van de 2x2 jaar afspraken gemaakt met ontwikkelaars. Ten tweede zijn er afspraken gemaakt tussen de gemeente en de PGG en het Bisdom, waarbij de omwonenden van de betrokken kerken niet betrokken waren.

Nieuwe procedure

Voor de vrijkomende kerken wordt voornoemde procesafspraken aangepast en uitgebreid. In alle gevallen is behoud van het gebouw het uitgangspunt. In het belang van het hergebruik van een vrijgekomen kerkgebouw zal een onderzoek plaatsvinden naar de bruikbaarheid van de kerk voor bijvoorbeeld cultuur-, welzijns-, sport- of gezondheidsvoorzieningen en naar de functie(s) waaraan in de omliggende wijk of buurt behoefte is. Bij deze inventarisatie zal per kerk een communicatietraject worden ingezet met stakeholders en omwonenden, die 'aan de voorkant' bij de herbestemming betrokken worden. Uit de inventarisatie kan blijken dat er mogelijkheden zijn voor hergebruik van een kerkgebouw. De gemeente zal zich inspannen de partijen samen te brengen en de sloop/nieuwbouwontwikkelaar nog even op afstand te houden zolang de procedure loopt.

Dit impliceert dat gedurende de vier jaar wordt vastgehouden aan de bestemming zoals opgenomen in het bestemmingsplan, namelijk de maatschappelijke bestemming. In die jaren zal geen Planuitwerkingskader (PUK) worden opgemaakt.

Bij een herbestemmingsopgave is het gewenst om een 'herbestemmingsprofiel' van het kerkgebouw op te stellen, dat wil zeggen: er wordt op voorhand in beeld gebracht waar de (monumentale) kwaliteiten wel en waar ze niet liggen. Zo wordt duidelijk waar ruimte ligt voor ingrepen en veranderingen. De uitkomst van een dergelijk profiel is gebouwegebonden, waardoor herbestemming altijd maatwerk is.

Hierbij moet opgemerkt worden dat de gemeente tijdens een herbestemmingsproces op het terrein van de te behouden monumentale waarden en toe te laten functies onvermijdelijk 'water bij de wijn' moet doen. Immers, wanneer op deze gebieden zeer restrictief wordt opgetreden, groeit de kans dat herbestemmen mislukt waardoor het uitgangspunt van behoud moet worden losgelaten en andere opties in beeld moeten komen.

Financieren van instandhouding

In de afgelopen dertig jaar hebben het rijk, de gemeente en de kerkeigenaren zich vooral gericht op het wegwerken van restauratieachterstanden bij de beschermde monumenten. De genoemde partijen zetten daarbij vele miljoenen in. Om de door deze inspanningen bereikte bouwtechnische kwaliteit vast te houden hebben de overheden onderhoudsbijdrageregelingen ingevoerd. Zo kent de gemeente sinds 1984 voor beschermde kerken een bijdrageregeling voor planmatig sober en doelmatig onderhoud van het casco. Deze onderhoudsbijdrage wordt jaarlijks aangevraagd en verleend voor de uitvoering van de betreffende jaarschijf van het meerjarenonderhoudsplan. Al sinds de invoering van de regeling in 1984 is het budget voor de uitvoering van het gehele programma (alle beschermde kerkgebouwen) constant op 130.000 euro per jaar gehandhaafd. Het budget is niet meegegroeid met de groei van het aantal beschermde kerkgebouwen. De 'spoeling' werd als het ware steeds dunner en dreigt nog dunner te worden. Zoals gesteld lopen er nieuwe aanwijzingsprocedures. Er komen daardoor naar verwachting in 2018 zeven nieuwe kerken op de monumentenlijst. Bovendien is er nooit rekening gehouden met de ontwikkeling die de bouwkosten gedurende die ruim dertig jaar doormaakten.

Om het huidige niveau van bouwtechnische kwaliteit van de kerken te handhaven c.q. achterstanden in te lopen, is het gewenst het budget voor de uitvoering van de gemeentelijke onderhoudsbijdrageregeling in overeenstemming te brengen met het actuele (en de komende groei in het) aantal beschermde kerken en de doorgemaakte ontwikkeling in het bouwkostenniveau.

Het hiervoor behandelde financiële instrument richt zich op de stimulering van het onderhoud van beschermde kerkgebouwen met of zonder religieus gebruik. Ook herbestemde, beschermde kerken komen dus voor de regeling in aanmerking. Afgezien

van het beschreven budgettaire knelpunt voldoet de onderhoudsbijdragereling. Op een ander vlak ontbreekt een financieel instrument. Bij de ervaringen met het proces dat na het sluiten van een kerk wordt doorlopen, is gebleken dat op het oog veelbelovend herbestemmingsopties stuklopen op de financiën. Onder de streep ontstaat er geen situatie waarin de nieuwe bestemming leidt tot een structureel rendabele exploitatie, die de instandhouding van het gebouw – waar het om gaat – garandeert. Kortom: er is sprake van een onrendabele top.

Aangezien een rendabele exploitatie (zowel bij voortzetting van bestaand gebruik als bij herbestemming) een beter perspectief biedt op behoud van het gebouw dan plaatsing op de monumentenlijst is het afdekken van een onrendabele top (incl. de ambtelijke apparaatskosten) een reële mogelijkheid om het behoud van een gebouw te garanderen. Gedurende de vier jaar waarin de herbestemming wordt onderzocht is de eigenaar van het gebouw gehouden zijn gebouw in stand te houden. Het is redelijk hem in die periode een financiële tegemoetkoming te verstrekken voor het wind- en waterdichthouden van het gebouw.

Gezien de te verwachten omvang van de kerkenproblematiek is op dit punt een realistische benadering gewenst. Het is zeer de vraag of het financieel haalbaar is om alle kerken waarbij zich het herbestemmingsvraagstuk inclusief een onrendabele top zal voordoen, kunnen worden behouden. Indien er middelen beschikbaar komen om onrendabele toppen weg te nemen, moeten deze ingezet worden voor het behoud van de kerken met de hoogste cultuurhistorische waarden, dus langs de lijnen van de hiervoor geïntroduceerde categorieën A, B en C. Voorgesteld wordt om aan de hand van deze indeling in het vervolg bij het vrijkomen van een kerkgebouw de volgende uitgangspunten te hanteren:

- Categorie A: per definitie behouden en doorlopen van de 2x2 jaar procesafspraken, zo nodig met inzet van budget (het college zal voor deze gebouwen nooit een sloopvergunning afgeven);
- Categorie B: behoud en doorlopen van de 2x2 jaar procesafspraken, zo nodig met inzet van budget;
- Categorie C: behoud als startpunt en doorlopen van de 2x2 jaar procesafspraken, indien behoud geen haalbare optie blijkt te zijn, wordt sloop en herontwikkeling aanvaard.

De kerken in het Regeerakkoord 2017-2021

In het Regeerakkoord komt de kerkenproblematiek expliciet aan de orde:

‘Monumenten, kunstwerken en archieven willen we beschermen en toegankelijk maken, ook met behulp van digitalisering. Speciale aandacht voor monumentale kerken, ook als die leeg komen te staan, is nodig. Er wordt geïnvesteerd in onderhoud en

herbestemming. Particuliere monumentenbezitters blijven financieel gesteund worden. We trekken hier deze kabinetsperiode 325 miljoen euro voor uit.'

Naar verwachting presenteert de minister van OCW medio april 2018 de uitwerking van dit beleidsvoornemen en wordt duidelijk of en in welke mate rijksmiddelen beschikbaar komen voor de aanpak van de Haagse kerkenproblematiek, voor 'onderhoud en herbestemming'. Overigens worden rijksmiddelen doorgaans alleen voor rijksmonumenten ingezet.

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Van de 42 niet-beschermden gebouwen die op dit moment nog in gebruik zijn voor de eredienst is, voor zover uit de enquête blijkt, het verlies van deze functie momenteel niet aan de orde.
- Op basis van de nieuwe aanwijzingen wordt verwacht dat nog eens twee kerken een beschermingsstatus zullen verkrijgen.
- De herijking van de gebouwen is op dit moment geen aanleiding om een of meer van de niet-beschermden gebouwen alsnog op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.
- De interieurs van een aantal niet-beschermden kerkgebouwen moeten nog nader worden bestudeerd en gewaardeerd om een definitief oordeel te kunnen vellen over eventuele monumentwaardigheid.
- Bij de grote kerkgenootschappen zal naar verwachting in het komende decennium verdergaande ingrepen door middel van reorganisaties en fusies van wijkgemeenten of parochies aan de orde komen waardoor een onbekend aantal kerkgebouwen aan de eredienst onttrokken zal worden en zal vrijkomen voor herbestemming.
- Het toekennen van een monumentenstatus is geen oplossing voor de dreiging van sloop bij het vrijkomen van een kerkgebouw.
- Een flexibele houding van alle betrokkenen met betrekking tot de toe te laten activiteiten/functies werkt ten gunste van het behoud van het object.

Aanbevelingen

- De tot nu toe gehanteerde procesafspraken aan te passen en uit te breiden met een onderzoek naar de bruikbaarheid van de kerk voor voorzieningen en naar de functie(s) waaraan in de omliggende wijk of buurt behoefte is. Bij dit onderzoek omwonenden aan de voorkant te betrekken. Bij een herbestemmingsopgave een 'herbestemmingsprofiel' van het kerkgebouw op te stellen waarin in beeld wordt gebracht waar mogelijkheden liggen voor ingrepen en veranderingen. Gedurende de looptijd van het onderzoek (vier jaar) vast te houden aan de bestemming zoals opgenomen in het bestemmingsplan (maatschappelijk). In die jaren geen Planuitwerkingskader (PUK) vast te stellen.
- Om het huidige niveau van bouwtechnische kwaliteit van aangewezen kerken met een monumentenstatus te handhaven c.q. achterstanden in te lopen, is het gewenst het budget voor de uitvoering van de gemeentelijke onderhoudsbijdrageregeling in overeenstemming te brengen met het actuele (en de komende groei in het) aantal beschermde kerken en de doorgemaakte ontwikkeling in het bouwkostenniveau.
- Middelen beschikbaar te stellen om een onrendabele top (inclusief de ambtelijke apparaatskosten) bij een herbestemming af te dekken. Deze middelen in te zetten

voor het behoud van de kerken met de hoogste cultuurhistorische waarden (categorie A en B).

Bijlage 1

Beschermde kerken en kerken in procedure

Den Haag telt momenteel 39 kerken die zijn geregistreerd als rijksmonument of gemeentelijk monument. Voor de periode 1945-1965 loopt een tweede beschermingsronde, waarin beoogd wordt 7 kerken uit deze periode te plaatsen op de gemeentelijke monumentenlijst.

Middeleeuwen tot 1850 (12 rijksmonumenten)

Jan Evertstraat 7a	Portugese synagoge	1725-1727	RM
Juffrouw Idastraat 7a	Oud Kath. Kerk	1722	RM
Keizerstraat 8	Oude kerk Scheveningen	1450-1499	RM
Kerkhoflaan 10	Kapel R.K. begraafplaats	ca. 1840	RM
Lange Voorhout 2	Kloosterkerk	1397-1403	RM
Lutherse Burgwal 9	Evangelische Lutherse kerk	1759-1761	RM
Noordeinde 23	Waalse kerk	1807	RM
Rond de Grote Kerk 10-12	Grote Kerk	1423	RM
Spui 175	Nieuwe Kerk	1649-1656	RM
Wagenstraat 103	vml. synagoge (nu moskee)	1840-1842	RM
Westeinde 12a	H. Teresia van Avila	1839-1841	RM
Willem III straat 40	Abdijkerk Loosduinen	ca. 1230	RM

1850-1940 (8 rijksmonumenten en 13 gemeentelijke monumenten)

2e Messstraat 108	Lourdeskerk	1912-1925	RM
Andries Bickerweg 1a/b	First Church of Christ Scientist	1925-1927	RM
Beeklaan 186-188	H. Agnes	1902-1903	GM
Bleijenburg 5	Deutsche Ev. Kirche	1860-1861	GM
Duinstraat 4	Nieuwe kerk	1893	GM
Eerste De Riemerstraat 1	Apostolische gemeente	1877-1878	RM
Elandstraat 194	Olv. Onbevlekt Ontvangen	1891-1892	RM
Hoefkade 623	Marthakerk	1908-1909	GM
Kamperfoelieplein 29	Heilige Familie	1921-1922	GM
Laan van Meerdervoort 627	Bethlehemkerk	1919-1931	GM
Loosduinse Hoofdstraat 4	O.L. Vrouw Hemelvaart	1880-1881	GM
Malakkastraat 1-3	Vredeskapel	1879-1880	RM
Nieuw Parklaan 90	Nieuwe Badkapel	1915-1916	GM
Nieuwe Laantjes 120	Eben Haëzerkerk	1892	GM
Oude Molstraat 35	kapel Zusters der liefde	1928	GM
Paleisstraat 8	Doopsgezinde kerk	1885-1886	GM
Parkstraat 65a	St. Jacobus	1875-1878	RM
Schalk Burgerstaat 217/219	Julianakerk	1924-1926	GM
Scheveningseweg 235	Kerk van de Heilige Ant. Abt	1925-1927	RM
Schuytstraat 9-11	Noorderkerk	1906	GM
Wassenaarseweg 53	H. Paschalis Baylon	1919-1921	RM

1945-1965 (3 rijksmonumenten, 8 gemeentelijke monumenten)

Exclusief de 2 kerken van de tweede beschermingsronde wederopbouw

2e Sweelinckstraat 156	Maranathakerk	1949	GM
Aaltje Noordewierstraat 4Rk	Pastor van Arsker	1963-1969	GM

Bezuidenhoutseweg 157	Rk kerk OLV van Goede Raad	1953-1955	GM
Diamanthorst 187	't Kruispunt	1969	GM
Esther de Boer-Van Rijklaan 20	American Protestant Church	1957-1962	RM
Harmelenstraat 108	Thomaskerk	1951	GM
Hengelolaan 225	NH Adventkerk	1951-1955	GM
Isingstraat 165-165a	Laakkerk	1967	GM
Juliana van Stolberglaan 152	Christus Triumfatorkerk	1957-1960	RM
Leyweg 926/930	Antonius en Lodewijkkerk	1956-1958	RM
Soestdijksekade 341-343-345	Kerk en scholencluster	1954	GM

Kerken in procedure

Bloklandenplein 15	RK Kerk Onbevlekt Hart van Maria	1947
Vrederustlaan 94-96-98	Shalomkerk	1959

Bijlage 2

Niet-beschermd kerken, in religieus gebruik

Adres	Naam	Bouwjaar
Ary van der Spuyweg 1	Saint John and Saint Philip	1952
Beresteinlaan 261-265	Exoduskerk	1966
Bosbesstraat 7	Bosbeskapel	1958
Chasséstraat 1/Koningin Emmakade 66	Uw Koninkrijk kome	1890
Daal en Bergselaan 50a	Bergkerk	1965
De Gaarde 59	Moskee Annour	2004
De Gaarde 61	Gemeente van Christus	1967
Deimanstraat 7	vml. Laakkapel	1923
Duinkerkestraat 5-7-9	Ichthuskerk	1954
Dunne Bierkade 16	vml. Darbistenkerk	1889
Fluwelen Burgwal 45	Antonius van Padua	1984
Gaslaan 2	Al Qadri Moskee	2000
Genemuidenstraat 212	Morgensterkerk	1953
Groot Hertoginnelaan 4	De Christengemeenschap	1936
Heeswijkplein 170-171	vml. Immanuelkerk	1957
Houtrustweg 1	Houtrustkerk	1936
Jan Luykenlaan 92	Marcuskerk	1962
Jurriaan Kokstraat 175	Bethelkerk Scheveningen	1971
Laan van Hoornwijck 140	De Toevlucht	2007
Laan van Meerdervoort 955	Remonstrantse Nieuwe Kerk	1956
Leersumstraat 11	Kerk van Jezus Christus	1957
Loevesteinlaan 997	Nieuw-Apostolische Kerk	1962
Loosduinseweg 851	Faizul Islam	1997
Maartensdijklaan 126	Vredekerk	1956
Obrechtstraat 9	Russisch Orthodoxe kapel	1937
Om-en-bij 1a	Lukaskerk	1984
Oostduinlaan 79	Mobarak Moskee Ahmadiyya	1955
Oude Boomgaardstraat 43	Bethaniëkerk	1986
Raaphorstlaan 206	Cypreskerk	1962
Rhijnvis Feithlaan 114	Nebokerk	1960
Ridderspoorweg 3	Pinksterkapel	1961
Rietzangerlaan 2a	St. Albaanskerk	1932
Robijnhorst 197-201	Christus Koning Kerk/Adventkerk	1964
Rosseelsstraat 113	Tabernacle of David	1920
Scheepersstraat 188	Noeroel Islam Moskee	2000
Van der Vennestraat 20	El Islam	1997
Van Hogenhoucklaan 89-93	Duinzichtkerk	1930
Vier Heemskinderenstraat 91	Mirtekerk	1951
Vlamenburg 2	Pax Christikerk	1965

Adres	Naam	Bouwjaar
Vlielandsestraat 1	Prinses Julianakerk	1928
Westduinweg 194k	Hennephofkerk	1935
Zoutkeetsingel 112	vml. Vrije Evangelische Gemeente	1901

Bijlage 3

Kerkgebouwen in religieus gebruik, jonger dan 50 jaar

Adres	Naam	Bouwjaar
De Gaarde 59	Moskee Annour	2004
Fluwelen Burgwal 45	Antonius van Padua	1984
Gaslaan 2	Al Qadri Moskee	2000
Jurriaan Kokstraat 175	Bethelkerk Scheveningen	1971
Laan van Hoornwijck 140	De Toevlucht	2007
Loosduinseweg 851	Faizul Islam	1997
Om-en-bij 1a	Lukaskerk	1984
Oude Boomgaardstraat 43	Bethaniëkerk	1986
Scheepersstraat 188	Noeroel Islam Moskee	2000
Van der Vennestraat 20	El Islam	1997

In de hierna volgende inventarisatiekaarten wordt per object dieper ingegaan op het huidige gebruik.

INVENTARISATIEKAART

Moskee Annour, De Gaarde 59

Architect en bouwjaar | H. Oppier, 2004-2005.

Gebruiker(s) | Stichting Moskee Annour.

Wettelijk eigenaar | Stichting Moskee Annour.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Het gebouw wordt dagelijks gebruikt (overdag en 's avonds) voor het gebed en voor nevenactiviteiten als Arabische les, Koranles en lezingen. Verder wordt het af en toe beschikbaar gesteld voor bijvoorbeeld wijkvergaderingen.

Technische staat gebouw

De technische staat is goed. Het is jong en in 2010-2011 uitgebreid met extra lokalen.

Toekomstperspectief

Er zijn geen plannen voor verhuizing. Wel dat er op termijn misschien weer uitgebreid moet worden, maar dan moet er eerst onderzocht worden of dat mogelijk is (i.v.m. bijvoorbeeld parkeerdruk in de buurt).

INVENTARISATIEKAART

Vml. Boskantkerk, Fluwelen Burgwal 45

Architect en bouwjaar	A. van Kranendonk, 1984.
Gebruiker(s)	Zusters Dienaressen van de Heer en de Maagd van Matará.
Wettelijk eigenaar	Bisdom Rotterdam.

Opmerkingen
 Voormalige Rooms-katholieke kerk, nu kapel en klooster.

Huidig gebruik
 De kerkruimte/kapel wordt door de zusters gebruikt voor aanbidding op dinsdag tot en met vrijdag en voor de mis op woensdag. Verder is er een winkeltje met religieuze koopwaar. Het gebouw dient ook als klooster voor de zusters en de paters. Het wordt daarom ook niet verhuurd voor andersoortige bijeenkomsten.

Technische staat gebouw
 De technische staat is goed.

Toekomstperspectief
 Er is met het bisdom een contract getekend voor 10 jaar, dat loopt dus af in 2025. Dan wordt de situatie opnieuw bekeken maar het idee is wel om het dan gewoon te vernieuwen.

INVENTARISATIEKAART

Al Qadri Moskee, Gaslaan 2

Architect en bouwjaar Bureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff, 2006.

Gebruiker(s) Stichting Jamaat Ahle Soennat Nederland.

Wettelijk eigenaar Stichting Jamaat Ahle Soennat Nederland.

Opmerkingen

De geloofsgemeenschap heeft niet meegewerkt aan de enquête.

Huidig gebruik

-

Technische staat gebouw

-

Toekomstperspectief

-

INVENTARISATIEKAART

Bethelkerk, Jurriaan Kokstraat 175

Architect en bouwjaar	Architect onbekend, 1971.
Gebruiker(s)	Wijkgemeente Bethelkerk Scheveningen.
Wettelijk eigenaar	Protestantse Gemeente Scheveningen.

Opmerkingen

Huidig gebruik
De kerk wordt op zondag gebruikt voor de eredienst en doordeweeks voor allerlei activiteiten van de wijkgemeente. De bijgebouwen worden verhuurd, één als wijkgebouw en een andere zaal voor de eredienst door een andere geloofsgemeenschap.

Technische staat gebouw
Goed, geen onderhoudsachterstanden.

Toekomstperspectief
Daar is op dit moment niets zinvol over te zeggen want het proces loopt nog.

INVENTARISATIEKAART

De Toevlucht, Laan van Hoornwijck 140

Architect en bouwjaar	K. Zinsmeister, 2007.
Gebruiker(s)	Protestantse wijkgemeente Ypenburg en meerdere andere religieuze gebruikers.
Wettelijk eigenaar	Protestantse Gemeente Nootdorp-Ypenburg.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Het wordt voor de eredienst gebruikt door de eigen gemeenschap en twee andere religieuze groeperingen (immigrantenkerk en evangelische gemeente). Verder meerdere huurders voor niet-religieuze doeleinden (voedselbank, muziekschool) en incidenteel verhuur (feesten en vergaderingen bewonersverenigingen). Het gebouw wordt elke dag van de week gebruikt.

Technische staat gebouw
 Goed.

Toekomstperspectief
 Men hoopt nog vele jaren in dit gebouw te blijven. In elk geval wordt het momenteel elke dag intensief gebruikt.

INVENTARISATIEKAART

Moskee Al Madinah, Loosduinseweg 851

Architect en bouwjaar	1985
Gebruiker(s)	Moslimvereniging Faizul-Islam.
Wettelijk eigenaar	Moslimvereniging Faizul-Islam.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Het wordt gebruikt voor het gebed en voor andere bijeenkomsten in religieus kader.

Technische staat gebouw
 De technische staat is goed. Onlangs zijn de voorgevel en de koepel volledig gerenoveerd.

Toekomstperspectief
 De prognose is dat men het gebouw voor onbepaalde tijd blijft gebruiken. Er zijn in het verleden enkele omliggende panden aangekocht om de groei op te vangen. Er is veel geïnvesteerd in het gebouw en de uitbreiding ervan. Het ligt dus niet voor de hand om te verhuizen.

INVENTARISATIEKAART

Lukaskerk, Om-en-bij 1a

Architect en bouwjaar K. Van Harmelen, 1984.

Gebruiker(s) Wijkgemeente Lukaskerk.

Wettelijk eigenaar Protestantse Gemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

Moderne kerk gelegen op binnenterrein.

Huidig gebruik

Erediensten en doordeweekse activiteiten (bijbelgroep, ouderengroep, Voedselbank). Verhuur (bijzondere vieringen, vergaderingen, studiebijeenkomsten).

Technische staat gebouw

Toekomstperspectief

De koepel Protestantse Gemeente 's-Gravenhage geeft aan dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten.

INVENTARISATIEKAART

Bethaniëkerk, Oude Boomgaardstraat 43

Architect en bouwjaar | J. Valk, 1986.

Gebruiker(s) | Gereformeerde Gemeente Den Haag-Scheveningen.

Wettelijk eigenaar | Gereformeerde Gemeente Den Haag-Scheveningen.

Opmerkingen

De Gereformeerde Gemeente Den Haag-Scheveningen is een fusie van de Gereformeerde gemeente Den Haag en Scheveningen. De fusie heeft heel recentelijk plaatsgevonden.

Huidig gebruik

Het gebouw is in gebruik voor erediensten en andere bijeenkomsten in religieus kader. Er is geen sprake van verhuur voor andere doeleinden.

Technische staat gebouw

Er zijn geen onderhoudsachterstanden, het gebouw is in goede staat.

Toekomstperspectief

Er zijn geen verhuisplannen. Tijdens de fusering is dit gebouw aangewezen als de nieuwe kerk voor de samengaande gemeenschappen.

INVENTARISATIEKAART

Noeroel Islam Moskee, Scheepersstraat 188

Architect en bouwjaar | H. Oppier, 2000.

Gebruiker(s) | Haagsche Moslimvereniging Noeroel Islam.

Wettelijk eigenaar | Haagsche Moslimvereniging Noeroel Islam.

Opmerkingen

De geloofsgemeenschap heeft niet meegewerkt aan de enquête.

Huidig gebruik

-

Technische staat gebouw

-

Toekomstperspectief

-

INVENTARISATIEKAART

El Islam, Van der Vennestraat 20	
Architect en bouwjaar	H. Oppier, 1997.
Gebruiker(s)	Stichting Moskee El Islam.
Wettelijk eigenaar	Stichting Moskee El Islam.

Opmerkingen
De geloofsgemeenschap heeft niet meegewerkt aan de enquête.

Huidig gebruik
-

Technische staat gebouw
-

Toekomstperspectief
-

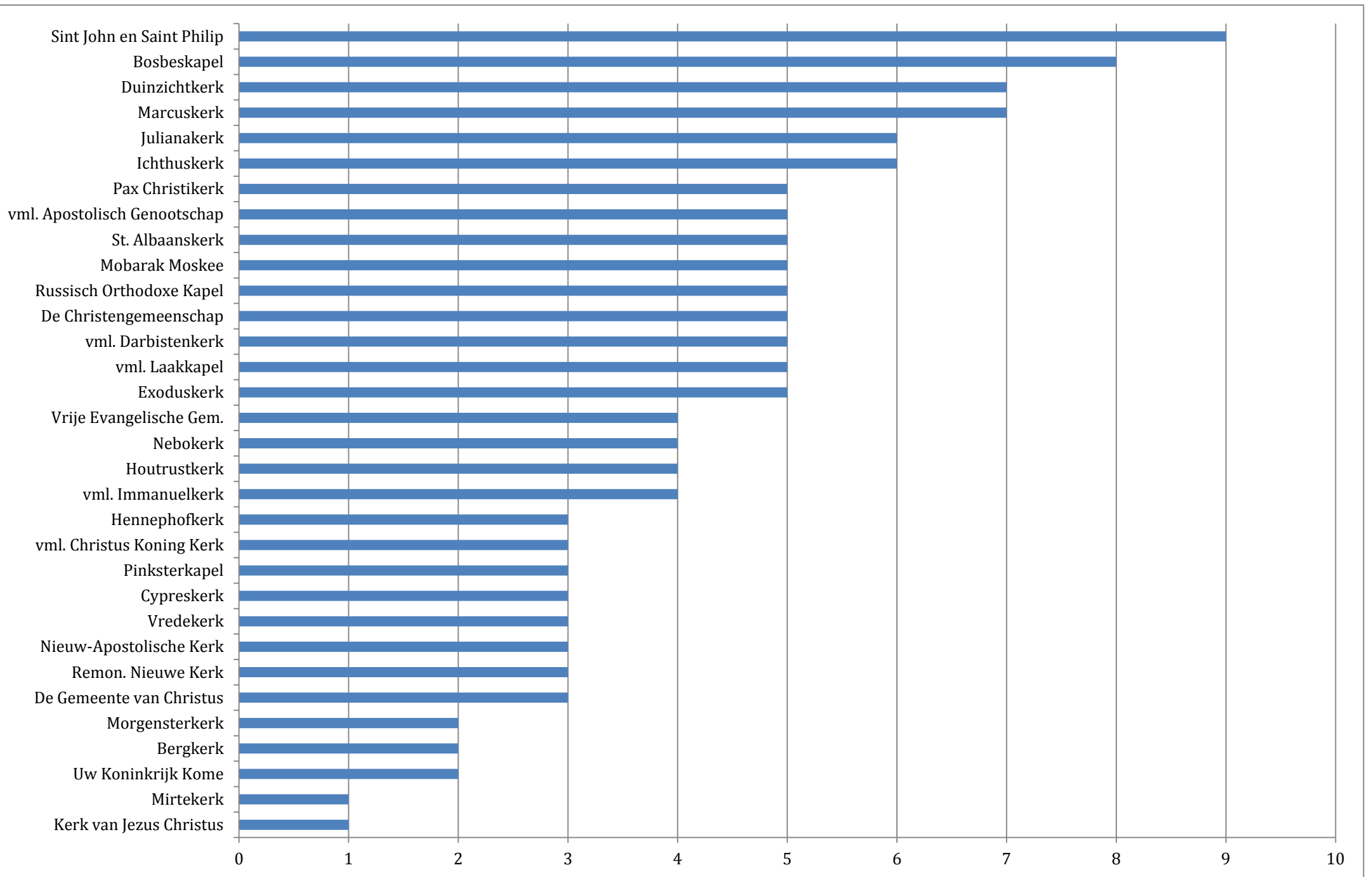
Bijlage 4

Herijking

Kerk	Architectuur- historische waarde	Stedenbouw- kundige waarde	Gaafheid en herkenbaarheid	Ensemblewaarde	Zeldzaamheid	Score
Sint John en Saint Philip Ary van der Spuyweg	++	+	++	++	++	9
Exoduskerk Beresteinlaan 261-265	++	-	++	-	+	5
Bosbeskapel Bosbesstraat 7	++	+	++	+	++	8
Uw Koninkrijk Kome Koningin Emmakade 66	-	+	+	-	-	2
Bergkerk Daal en Bergselaan 50a	+	-	+	-	-	2
De Gemeente van Christus De Gaarde 61	+	+	+	-	-	3
vml. Laakkapel Deimanstraat 7	++	-	++	-	+	5
Ichthuskerk Duinkerkeststraat 9-11	+	++	+	++	-	6
vml. Darbistenkerk Dunne Bierkade 16	+	-	++	-	++	5
Morgensterkerk Genemuidenstraat 212	-	+	-	-	+	2
De Christengemeenschap Groot Hertoginnelaan 4	+	+	++	-	+	5

Kerk	Architectuur- historische waarde	Stedenbouw- kundige waarde	Gaafheid en herkenbaarheid	Ensemblewaarde	Zeldzaamheid	Score
vml. Immanuelkerk Heeswijkplein 171	++	-	+	-	+	4
Houtrustkerk Houtrustweg 1	+	-	++	+	-	4
Marcuskerk Jan Luykenlaan 92	+	++	++	-	++	7
Remon. Nieuwe Kerk Laan v. Meerdervoort 955	-	+	+	+	-	3
Kerk van Jezus Christus Leerstumstraat 11	-	-	+	-	-	1
Nieuw-Apostolische Kerk Loevesteinlaan 997	+	++	-	-	-	3
Vredekerk Maartensdijklaan 126	+	-	+	+	-	3
Russisch Orthodoxe Kapel Obrechtstraat 9	+	-	++	-	++	5
Mobarak Moskee Oostduinlaan 79	+	+	+	-	++	5
Cypreskerk Raaphorstlaan 206	+	+	+	-	-	3
Nebokerk Rhijnvis Feithlaan 115	+	++	+	-	-	4
Pinksterkapel Ridderspoorweg 3	+	-	+	-	+	3
St. Albaanskerk Rietzangerlaan 2a	+	+	++	-	+	5

Kerk	Architectuur- historische waarde	Stedenbouw- kundige waarde	Gaafheid en herkenbaarheid	Ensemblewaarde	Zeldzaamheid	Score
vml. Christus Koning Kerk Robijnhorst 197-201	+	-	++	-	-	3
vml. Apostolisch Genoot. Roseelsstraat 113	+	++	++	-	-	5
Duinzichtkerk Van Hogenhoucklaan 89	++	++	+	++	-	7
Mirtekerk Vier Heemskinderenstr. 91	-	-	+	-	-	1
Pax Christikerk Vlamburg 2	++	-	++	-	+	5
Julianakerk Vlielandsestraat 1	++	++	++	-	-	6
Hennephofkerk Westduinweg 194k	+	+	+	-	-	3
Vrije Evangelische Gem. Zoutkeetsingel 112	+	+	-	++	+	4

Bijlage 5

Niet-beschermdde kerken nog in religieus gebruik

Categorie B

INVENTARISATIEKAART

Church of St. John & St. Philip, Ary van der Spuyweg 1

Architect en bouwjaar	J. Smit, 1952.
Gebruiker(s)	Church of St. John & St. Philip en één ander kerkgenootschap (Apostolische gemeenschap).
Wettelijk eigenaar	The English and American Episcopal Church of St. John & St. Philip.

Opmerkingen
 Wederopbouwkerk, volgens Anglicaanse traditie relatief rijk aangekleed.

Huidig gebruik
 Voornamelijk voor de eredienst, op meerdere dagen per week. Verder wordt het gebouw gebruikt voor bijvoorbeeld concerten en repetities, en soms ook voor niet-religieus gebruik (onder voorwaarden) zoals een afscheidsdienst.

Technische staat gebouw
 Recentelijk is er een grondige onderhoudsbeurt geweest. Het kerkgebouw wordt elk jaar geïnspecteerd door de monumentenwacht.

Toekomstperspectief
 Voor zover bekend, bestaat er geen intentie om te verhuizen. De gemeenschap is heel tevreden met dit pand, ook omdat het niet alleen een kerk is maar een heel complex met kantoren, lokalen en een pastorie. Het gebouw past goed bij het huidige gebruik.

INVENTARISATIEKAART

Exoduskerk, Beresteinlaan 263

Architect en bouwjaar J. Abma, 1966.

Gebruiker(s) Eglise Evangelique de la Haye en drie andere kerkgenootschappen die het huren.

Wettelijk eigenaar Eglise Evangelique de la Haye.

Opmerkingen

Voormalige PKN Hervormde kerk, in 2010 is de wijkgemeente opgeheven. De kerk werd toen online geveild voor iets meer dan 1 miljoen euro.

Huidig gebruik

Het gebouw wordt gebruikt voor religieuze activiteiten door vier verschillende genootschappen. Elk genootschap heeft zijn eigen programma. Daardoor wordt het gebouw vrij intensief en op verschillende dagen gebruikt.

Technische staat gebouw

Matig tot redelijk, er moet regulier onderhoud plaatsvinden en een deel van het dak moet vervangen worden.

Toekomstperspectief

Absoluut geen sprake van een mogelijke verhuizing.

INVENTARISATIEKAART

Bosbeskapel, Bosbesstraat 7

Architect en bouwjaar | Berghoef & Klarenbeek, 1958

Gebruiker(s) | Protestantse gemeente Den Haag – Zuidwest en één andere geloofsgemeenschap.

Wettelijk eigenaar | Protestantse Gemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Religieus gebruik op de zondag en verder veel verhuur aan derden t.b.v. niet-religieuze doeleinden: schaakclubs, sportclubs, VVV's, makelaarsverenigingen etc. Het kerkgebouw wordt bijna elke dag van de week verhuurd. Er is een ander kerkgenootschap dat de kerk structureel huurt voor de eredienst.

Technische staat gebouw

Goed. Er is een meerjarenplan voor het onderhoud; er vindt dus regelmatig onderhoud plaats.

Toekomstperspectief

De koepel Protestantse Gemeente 's-Gravenhae geeft aan dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten.

INVENTARISATIEKAART

Laakkapel, Deimanstraat 7

Architect en bouwjaar | G. van Hoogevest, 1923.

Gebruiker(s) | Stichting El Mouahidin.

Wettelijk eigenaar | Stichting El Mouahidin.

Opmerkingen
 Oorspronkelijk gebouwd als Ned. Hervormde Laakkapel. In 2012 overgenomen door Stichting El Mouahidin en ingericht als moskee.
 Stijlkenmerken van De Bazel, Berlage en de Amsterdamse School.

Huidig gebruik
 Voor eredienst (gebed) en nevenactiviteiten als huiswerkbegeleiding, Arabische en Nederlandse les aan oudere mensen. Gebruik alleen door eigen stichting (geen verhuur). Het gebouw wordt elke dag van de week gebruikt.

Technische staat gebouw
 Zeer goed.

Toekomstperspectief
 Er zijn geen plannen voor verhuizing. Het gebouw past het heel goed bij het gebruik en men is er heel blij mee.

INVENTARISATIEKAART

Ichthuskerk, Duinkerkestraat 9-11

Architect en bouwjaar | J.H. den Heijer, 1954

Gebruiker(s) | Gereformeerde Kerk vrijgemaakt.

Wettelijk eigenaar | Gereformeerde Kerk vrijgemaakt.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Hoofdzakelijk voor wekelijkse erediensten en doordeweekse overleggen. Daarnaast wordt het gebouw voor een deel verhuurd aan een organisatie voor kinderopvang, een schaakclub en een bridgeclub. Ook komt incidentele verhuur voor.

Technische staat gebouw

De staat van het interieur is uitstekend; dat is in 2009/2010 grondig gerenoveerd. De staat van het exterieur is matig/redelijk. Het onderhoud wordt planmatig aangepakt door middel van een meerjarenonderhoudsplan.

Toekomstperspectief

Vooralsnog gebruik voor onbepaalde tijd.

INVENTARISATIEKAART

Darbistenkerk, Dunne Bierkade 16	
Architect en bouwjaar	K. Stoffels, 1889 (uitbreiding W. Verschoor).
Gebruiker(s)	Stichting Onelove Chinese International Church.
Wettelijk eigenaar	Stichting Lokaal Dunne Bierkade.

Opmerkingen
 Kerk gelegen op een binnenterrein.
 Oorspronkelijk Darbistenkerk/Vergadering van Gelovigen.
 Het gebouw wordt verhuurd aan een Chinees kerkgenootschap.
 Kerkgenootschap heeft niet meegewerkt aan de enquête.

Huidig gebruik
 -

Technische staat gebouw
 -

Toekomstperspectief
 -

INVENTARISATIEKAART

De Christengemeenschap, Groot Hertoginnelaan 4

Architect en bouwjaar F. en W. Gerretsen, 1936.

Gebruiker(s) De Christengemeenschap, Beweging tot Religieuze Vernieuwing, Gemeente Den Haag.

Wettelijk eigenaar De Christengemeenschap, Beweging tot Religieuze Vernieuwing, Gemeente Den Haag.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Enkel religieus gebruik door De Christengemeenschap.

Technische staat gebouw

De staat is voldoende. Het kan altijd beter maar er is onlangs nog een renovatie geweest waarbij met name op het gebied van (brand)veiligheid aanpassingen geweest zijn.

Toekomstperspectief

Het gebouw past uitstekend bij het huidige gebruik; de kans op een verhuizing binnen tien jaar wordt zeer gering geacht.

INVENTARISATIEKAART

Marcuskerk, Jan Luykenlaan 92.

Architect en bouwjaar | Berghoef & Klarenbeek, 1962.

Gebruiker(s) | Protestantse gemeente in Laak en Moerwijk.

Wettelijk eigenaar | Protestantse Gemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

De beide kerken van Kerk in Laak en de Marcuskerk werken samen aan een nieuwe Protestantse gemeente in Laak en Moerwijk.

Huidig gebruik

-

Technische staat gebouw

-

Toekomstperspectief

De koepel Protestantse Gemeente 's-Gravenhage geeft aan dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten.

INVENTARISATIEKAART

Russisch Orthodoxe kapel, Obrechtstraat 9

Architect en bouwjaar Architect onbekend, 1893 catechisatiezaal, 1937 kapel.

Gebruiker(s) Russisch-Orthodoxe Kerk van de Heilige Maria Magdalena te Den Haag.

Wettelijk eigenaar Bisdom Den Haag en Nederland van de Russisch-Orthodoxe Kerk van het Patriarchaat Moskou.

Opmerkingen

De gemeenschap bestaat 200 jaar en zit nu tachtig jaar in deze kerk.

Huidig gebruik

Enkel voor de eredienst.

Technische staat gebouw

Goed.

Toekomstperspectief

Voortzetting van het gebruik voor onbepaalde tijd, er is geen aanleiding om te verhuizen of om de deuren te sluiten.

INVENTARISATIEKAART

Mobarak Moskee, Oostduinlaan 79

Architect en bouwjaar F. Beck, 1955 (aanbouw dateert uit 1998).

Gebruiker(s) Moslimgemeenschap in Nederland Ahmadiyya Den Haag.

Wettelijk eigenaar Moslimgemeenschap in Nederland Ahmadiyya Den Haag.

Opmerkingen

Eerste moskee van Nederland.

Huidig gebruik

Er worden dagelijks gebeden gehouden. Verder vinden er ook vergadering van de gemeenschap plaats en Koranlessen.

Technische staat gebouw

Goed.

Toekomstperspectief

Voortzetting van het gebruik van de moskee voor onbepaalde tijd.

INVENTARISATIEKAART

St. Albaanskerk, Rietzangerlaan 2a

Architect en bouwjaar | M.J. Luthmann, 1932.

Gebruiker(s) | Vrij-Katholieke Kerk, gemeente Den Haag.

Wettelijk eigenaar | Vrij-Katholieke Kerk.

Opmerkingen

Traditioneel symmetrisch bakstenen kerk voorzien van Haagse School-kenmerken.

Huidig gebruik

Het gebouw wordt "heel regelmatig" gebruikt, in ieder geval elke zondag en soms ook doordeweeks. De doeleinden zijn religieus, bij hoge uitzondering iets anders.

Technische staat gebouw

De technische staat is vrij goed, het gebouw wordt regelmatig onderhouden. Het afgelopen jaar is bijvoorbeeld het voegwerk vernieuwd en drie jaar geleden is de houten vloer geïsoleerd.

Toekomstperspectief

Voortzetting van het huidige gebruik voor onbepaalde tijd.

INVENTARISATIEKAART

Vml. Apostolisch Genootschap, Rosseelsstraat 113

Architect en bouwjaar Architect onbekend, 1928.

Gebruiker(s) The Redeemped Christian Church of God en andere christelijke gemeenschappen.

Wettelijk eigenaar The Redeemped Christian Church of God.

Opmerkingen

In 1928 gebouwd als kerkgebouw van de Apostolische Genootschap. In 1991 overdracht naar parochie St. Jeroen. In 2010 laatste viering gehouden. Sinds 2015 in gebruik door the Redeemed Christian Church of God.

Huidig gebruik

Voornamelijk religieuze doeleinden.

Technische staat gebouw

Goed.

Toekomstperspectief

De prognose is het blijven gebruiken van dit gebouw voor onbepaalde tijd en op andere in Den Haag gebouwen aankopen omdat de gemeenschap blijft groeien.

INVENTARISATIEKAART

Duinzichtkerk, Van Hogenhoucklaan 89-93

Architect en bouwjaar | W. Verschoor, 1930.

Gebruiker(s) | Wijkgemeente Archipel-Benoordenhout Duinzichtkerk.

Wettelijk eigenaar | Protestantse Gemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Eredienst op zondag, andere bijeenkomsten en activiteiten van de gemeenschap op doordeweekse dagen. Incidentele verhuur aan derden.

Technische staat gebouw

Goed, er is een meerjarenonderhoudsplan waar men zich aan houdt.

Toekomstperspectief

De koepel Protestantse Gemeente 's-Gravenhage geeft aan dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten.

INVENTARISATIEKAART

Pax Christikerk, Vlamenburg 2

Architect en bouwjaar	P. Verhave, 1965.
Gebruiker(s)	PKN gemeente Den Haag Oost en andere religieuze genootschappen.
Wettelijk eigenaar	PKN gemeente Den Haag Oost.

Opmerkingen
 Momenteel is het kerkgebouw gesloten in verband met renovatie. Over één tot anderhalf jaar zal het weer in gebruik genomen worden.

Huidig gebruik
 Voordat het gesloten werd, werd het gebouw gebruikt door het eigen genootschap en werd het gehuurd door twee andere religieuze groepen. Ook werd het af en toe verhuurd voor niet-religieuze doeleinden (recepties, vergaderingen etc.).

Technische staat gebouw
 De technische staat van het gebouw was niet goed en daarom wordt het momenteel volledig gerenoveerd. Onder meer moest de constructie van het dak vervangen worden.

Toekomstperspectief
 Men hoopt het gebouw nog een tijd te kunnen gebruiken wanneer het weer geopend is. De realiteit is wel dat de wijkgemeente te maken heeft met financiële tekorten. Voor de komende tien jaar kan nog teruggevallen worden op behoorlijke financiële reserves. Er wordt evenwel gezocht naar een nieuwe financiële balans en het genereren van meer inkomsten door bijvoorbeeld verhuur van het gebouw.

INVENTARISATIEKAART

Prinses Julianakerk, Vlielandstraat 1

Architect en bouwjaar | W.Ch. Kuiper, 1927.

Gebruiker(s) | Wijkgemeente Prinses Julianakerk.

Wettelijk eigenaar | Protestantse Gemeente Scheveningen.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Eredienst op zondag en doordeweeks verhuur aan een zangkoor maar dit is de enige structurele verhuur. Incidenteel verhuur voor trouw-/rouwdiensten.

Technische staat gebouw

Redelijk.

Toekomstperspectief

Daar is op dit moment niets zinvol over te zeggen want het herstructureringsproces loopt nog.

Bijlage 6

Niet-beschermdde kerken nog in religieus gebruik

Categorie C

INVENTARISATIEKAART

Bergkerk, Daal en Bergselaan 50a

Architect en bouwjaar	J. Cussel, 1965.
Gebruiker(s)	PKN Gemeente Bomen- en Bloemenbuurt.
Wettelijk eigenaar	Protestantse Gemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Erediensten en het wordt verhuurd voor verschillende doeleinden: vergaderingen, lezingen, concerten, voorstellingen, repetities etc. Hoewel er wel vraag naar bestaat, wordt het gebouw op dit moment niet verhuurd aan andere geloofsgemeenschappen omdat dat moeilijk in te plannen is met het huidige intensieve gebruik.

Technische staat gebouw
 Er zijn geen onderhoudsachterstanden, er wordt gewerkt met een korte termijnplanning voor het onderhoud en met een meerjarenplan.

Toekomstperspectief
 De koepel Protestantse Gemeente 's-Gravenhage geeft aan dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten.

INVENTARISATIEKAART

Gemeente van Christus, De Gaarde 61

Architect en bouwjaar	Architect onbekend, 1967.
Gebruiker(s)	Kerkgenootschap Gemeente van Christus.
Wettelijk eigenaar	Kerkgenootschap Gemeente van Christus / Hillsborough Church.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 De kerk wordt gebruikt voor kerksamenkomsten en fungeert daarnaast als inzameldepot voor goederen van een christelijke hulporganisatie.

Technische staat gebouw
 Er zijn op het moment geen grote achterstanden. De laatste jaren heeft veel onderhoud plaatsgevonden (nieuwe zaalvloer, buitengevel opnieuw gevoegd, nieuwe traptoegang, nieuwe cv-installatie, nieuwe dakbedekking). Modernisering is wenselijk.

Toekomstperspectief
 Hoewel er sprake is van onderbezetting zijn er zijn geen plannen.

INVENTARISATIEKAART

Morgensterkerk, Genemuidenstraat 212

Architect en bouwjaar | L.J. de Jonge, 1953.

Gebruiker(s) | Gereformeerde Kerk vrijgemaakt voor Den Haag-zuid/Rijswijk.

Wettelijk eigenaar | Gereformeerde Kerk vrijgemaakt voor Den Haag-zuid/Rijswijk.

Opmerkingen
 Oorspronkelijk noodkerk.
 Gebouwd voor de Nederlands Hervormde kerk. Vanaf 1996 Gereformeerde Kerk vrijgemaakt.

Huidig gebruik
 Het kerkgebouw wordt gebruikt voor kerkdiensten op zondag en andere soorten doordeweekse bijeenkomsten van het genootschap. Af en toe wordt het verhuurd aan andere christelijke groepen. Verder is de Morgensterkerk een uitdeelpunt van de Voedselbank.

Technische staat gebouw
 De technische staat is uitstekend. Het kerkgebouw is vorig jaar compleet gerenoveerd.

Toekomstperspectief
 De prognose is dat het gebouw de komende jaren gebruikt gaat worden. Het is niet voor niets vorig jaar gerenoveerd. Er zijn geen plannen voor afstoting.

INVENTARISATIEKAART

vml. Immanuelkerk, Heeswijkplein 171

Architect en bouwjaar	C. Wegener Sleeswijk, 1957.
Gebruiker(s)	Stichting Masjid Al-Hikmah PS Indonesia en enkele andere organisaties.
Wettelijk eigenaar	Stichting Masjid Al-Hikmah PS Indonesia.

Opmerkingen

Voormalige Ned. Hervormde Kerk, sinds 1996 in gebruik als Indonesische moskee.

Huidig gebruik

Het gebouw wordt gebruikt voor de gebedsdiensten en ook voor andere activiteiten van de stichting zoals vergaderingen.

Technische staat gebouw

De technische staat is goed, er zijn geen onderhoudsachterstanden.

Toekomstperspectief

Het toekomstperspectief is dat men "voor altijd" in dit gebouw blijft. Er dreigt geen afstoting.

INVENTARISATIEKAART

Houtrustkerk, Houtrustweg 1

Architect en bouwjaar | L. Blok, 1936.

Gebruiker(s) | Vereniging van Vrijzinnige Protestanten te 's-Gravenhage en omstreken.

Wettelijk eigenaar | Protestantse Gemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Het wordt gebruikt voor de eredienst en voor doordeweekse bijeenkomsten (lezingen, boekbesprekingen). Het wordt momenteel niet verhuurd aan andere geloofsgroepen, maar wel aan derden. Zo wordt het souterrain structureel verhuurd aan een kinderdagverblijf. Er is ook incidentele verhuur voor evenementen, repetities en ceremonies.

Technische staat gebouw
 Redelijk op orde. Ruimte voor verbetering.

Toekomstperspectief
 De koepel Protestantse Gemeente 's-Gravenhage geeft aan dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten.

INVENTARISATIEKAART

Uw Koninkrijk Kome, Koningin Emmakade 66

Architect en bouwjaar Architect onbekend, bouwjaar ca. 1890.

Gebruiker(s) Evangelische Broedergemeente Den Haag.

Wettelijk eigenaar Evangelische Broedergemeente Den Haag.

Opmerkingen

Gebouwd als Ned. Hervormde kapel, sinds 1995 in eigendom van de Evangelische Broedergemeente.

Huidig gebruik

Voornamelijk religieus gebruik (eredienst, bijbelstudie, groepen) door eigen gemeenschap. Bij hoge uitzondering wordt het gebouw weleens verhuurd.

Technische staat gebouw

De onderhoudsachterstanden zijn bijna allemaal ingehaald toen vijf jaar geleden een grote verbouwing plaatsvond. Dus technische staat is redelijk in orde.

Toekomstperspectief

Voortzetting van het huidige gebruik voor onbepaalde tijd.

INVENTARISATIEKAART

Remonstrantse Nieuwe Kerk, Laan van Meerdervoort 955

Architect en bouwjaar F. Sevenhuysen, 1956.

Gebruiker(s) Remonstrantse Gemeente Den Haag.

Wettelijk eigenaar Remonstrantse Gemeente Den Haag.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Het gebouw wordt gebruikt voor de eredienst en wordt ook verhuurd voor niet-religieuze doeleinden (concerten, vergaderingen, yoga).

Technische staat gebouw

De technische staat is in orde, er zijn nauwelijks achterstanden.

Toekomstperspectief

Een verhuizing is niet aan de orde.

INVENTARISATIEKAART

Kerk van Jezus Christus, Leersumstraat 11

Architect en bouwjaar	M.C.A. Meischke, 1957.
Gebruiker(s)	Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen.
Wettelijk eigenaar	Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Het wordt elke zondag gebruikt voor de dienst. Daarnaast zijn er doordeweeks in de avonden verschillende vergaderingen en activiteiten. Enkel religieus gebruik, geen nevenfuncties.

Technische staat gebouw
 Het is in 2012 volledig gerenoveerd. De technische staat is dus goed.

Toekomstperspectief
 Het genootschap merkt dat er met name in het oosten en in het noorden van het land een sterke afname is in het aantal leden. Door die lagere opkomst zijn er in de afgelopen tijd enkele gebouwen in die regio's gesloten. De mensen die daar wegtrekken komen echter in de randstad terecht. De lokale gemeente in Den Haag is dan ook een drukbezochte gemeente. De verwachting is dus dat dit gebouw zeker aangehouden zal blijven.

INVENTARISATIEKAART

Nieuw-Apostolische Kerk, Loevesteinlaan 997

Architect en bouwjaar	Architect onbekend, 1962.
Gebruiker(s)	Nieuw-Apostolische Kerk en nog een andere gemeenschap.
Wettelijk eigenaar	Nieuw-Apostolische Kerk.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Het huidige gebruik is vrij intensief. Het wordt door de eigen gemeenschap gebruikt op maandag, dinsdag, woensdag, vrijdag en zondag. Een ander kerkgenootschap gebruikt de kerk ook op zondag.
 Het gebouw wordt alleen gebruikt voor zaken aangaande het geloof, variërend van diensten tot zangkoorrepetities en seminars etc.

Technische staat gebouw
 Goed, er vindt regelmatig onderhoud plaats.

Toekomstperspectief
 Er is bij dit kerkgebouw geen sprake van terugloop in de omvang van de gemeenschap. Er dreigt op termijn dus ook geen afstoting.

INVENTARISATIEKAART

Vredekerk, Maartensdijklaan 126

Architect en bouwjaar	B.W. Plooi, 1956.
Gebruiker(s)	Volle Evangelie Gemeente Den Haag en één andere gemeente.
Wettelijk eigenaar	Volle Evangelie Gemeente Den Haag.

Opmerkingen
 Oorspronkelijk Gereformeerde kerk, tot 1997.

Huidig gebruik
 Religieus gebruik maar ook niet-religieuze doeleinden zoals vergaderingen.

Technische staat gebouw
 Goed, er vindt op regelmatige basis onderhoud plaats.

Toekomstperspectief
 De verwachting is dat het gebruik van het gebouw op eenzelfde wijze doorgezet wordt. Er is momenteel geen sprake van plannen tot afstoting van het gebouw.

INVENTARISATIEKAART

Cypreskerk, Raaphorstlaan 206

Architect en bouwjaar | L.J. Cussel, 1962.

Gebruiker(s) | Pinkstergemeente Morgenstond.

Wettelijk eigenaar

Opmerkingen

Oorspronkelijk Gereformeerde kerk, nu Pinkstergemeente Morgenstond.

Het kerkgenootschap heeft niet deelgenomen aan de enquête.

Huidig gebruik

-

Technische staat gebouw

-

Toekomstperspectief

-

INVENTARISATIEKAART

Nebokerk, Rhijnvis Feithlaan 115

Architect en bouwjaar | H. Geels, 1960.

Gebruiker(s) | Christelijke Gereformeerde kerk Den Haag.

Wettelijk eigenaar | Christelijke Gereformeerde kerk Den Haag.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Op dit moment wordt het kerkgebouw alleen gebruikt voor de eredienst. Men staat wel open voor verhuur van het gebouw voor niet-religieuze doeleinden, maar het kerkgenootschap is pas afgelopen oktober in het gebouw getrokken en wil eerst inzicht krijgen in het eigen gebruik voordat het kerkgebouw verhuurd gaat worden. Er vinden wekelijks diensten plaats en ook wordt de kerk gebruikt voor andere doeleinden in kerkverband.

Technische staat gebouw

Heel goed, het gebouw is heel recentelijk gerenoveerd. Het achterstallig onderhoud is toen weggewerkt.

Toekomstperspectief

Het toekomstperspectief is dat men dit gebouw komende jaren blijft gebruiken, de gemeenschap is er immers net pas ingetrokken. Afstoting dreigt dus niet.

INVENTARISATIEKAART

Pinksterkapel, Ridderspoorweg 3	
Architect en bouwjaar	A. van Essen, 1961.
Gebruiker(s)	Jehovah's Getuigen.
Wettelijk eigenaar	Stichting Koninkrijkszaal Ridderspoorweg 3.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Uitsluitend voor erediensten.

Technische staat gebouw
 Uitstekende staat van zowel het exterieur als het interieur, er zijn geen onderhoudsachterstanden.

Toekomstperspectief
 Gebruik voor onbepaalde tijd.

INVENTARISATIEKAART

Vml. Christus Koning Kerk, Robijnhorst 197-201

Architect en bouwjaar	J.A. Lelieveldt, 1964.
Gebruiker(s)	Kerkgenootschap der Zevende-dags adventisten Gemeente Den Haag en één ander kerkgenootschap.
Wettelijk eigenaar	Hoofdkantoor van de Zevende-dags adventisten.

Opmerkingen
 Van oorsprong een rooms-katholieke kerk, sinds 2003 buiten gebruik. Sinds 2007 in gebruik door het Kerkgenootschap der Zevende-dags adventisten Gemeente Den Haag.

Huidig gebruik
 Het gebouw wordt redelijk intensief gebruikt. Wekelijks voor de eredienst (op zaterdag), op andere dagen van de week wordt de kerk verhuurd, ook voor niet-religieus gebruik (wel onder voorwaarden).

Technische staat gebouw
 Goed, geen onderhoudsachterstanden.

Toekomstperspectief
 Er dreigt op termijn geen afstoting. Het gebouw past goed bij het gebruik, temeer er schuifwanden aanwezig zijn waardoor de kerkzaal groter of kleiner gemaakt kan worden. Dus het kan zo groot of zo klein gemaakt worden als nodig is.

INVENTARISATIEKAART

Mirtekerk, Vier Heemskinderenstraat 91

Architect en bouwjaar	L.J. Cussel, 1951.
Gebruiker(s)	Baptistengemeente 's-Gravenhage en andere geloofsgemeenschappen.
Wettelijk eigenaar	Baptistengemeente 's-Gravenhage.

Opmerkingen

Huidig gebruik

Het kerkgebouw wordt gebruikt voor kerkdiensten en doordeweekse samenkomsten. Denk hierbij aan een vrouwengroep, zanggroep, andere geloofsgemeenschappen en wijkactiviteiten.

Technische staat gebouw

Goed.

Toekomstperspectief

Het gebouw zal in de toekomst wellicht intensiever gebruikt gaan worden.

INVENTARISATIEKAART

Hennephofkerk, Westduinweg 194k

Architect en bouwjaar	Architect onbekend, 1936.
Gebruiker(s)	Oud Gereformeerde Gemeente, Scheveningen.
Wettelijk eigenaar	Oud Gereformeerde Gemeente in Nederland.

Opmerkingen

Huidig gebruik
 Het gebouw wordt iedere zondag twee keer gebruikt voor de eredienst. Het gebouw wordt enkel gebruikt voor de eredienst, er zijn geen nevenfuncties.

Technische staat gebouw
 Goed.

Toekomstperspectief
 Er dreigt geen afstoting en men wil het gebouw blijven gebruiken.

INVENTARISATIEKAART

Vml. Gereformeerde Gemeente, Zoutkeetsingel 112

Architect en bouwjaar | W. Kruikemeijer, 1901.

Gebruiker(s) | Stichting Chinese Christelijke Gemeente in Nederland, Den Haag.

Wettelijk eigenaar | Stichting Chinese Christelijke Gemeente in Nederland.

Opmerkingen
Gebouwd voor de Gereformeerde Gemeente, in gebruik tot 1917. Hierna verhuurd aan verschillende kerkgenootschappen, met als voorlaatste de Vrije Evangelische Gemeente. Na ruim 40 jaar gehuurd te hebben recentelijk aangekocht door Stichting Chinese Christelijke Gemeente in Nederland.

Huidig gebruik
Erediensten op zondags en andere activiteiten als Bijbelstudie op andere dagen van de week.

Technische staat gebouw
Goed, er vindt regelmatig onderhoud plaats.

Toekomstperspectief
Voorlopig is er geen sprake van verhuizing.

Bijlage 7

Niet-beschermd kerken niet meer in gebruik

Kerken zonder monumentenstatus die niet meer in gebruik zijn voor eredienst.

Lopende/vergevorderde besluitvorming

Apeldoornselaan 240-242	Sint Theresia van het Kind Jezus	Sloop/nieuwbouw
Grovestinsstraat 40	O.L.V. van het Allerheiligst Sacrament	Woningen
Händellaan 50	Bethelkerk	Woningen/maatsch.
Louis Davidsstraat 2	Ontmoetingskerk	In onderzoek
Prins Mauritslaan 15	Thaborkerk	In onderzoek
Sportlaan 127	Heilige Sacramentskerk	Sloop/nieuwbouw
Tesselsestraat 69	Pniëlkerk	Sloop/nieuwbouw
Loosduinsekade 359	Valkenboskerk	In onderzoek

Herontwikkeld/niet-kerkelijk hergebruik

Brandtstraat 89	H.H. Engelbewaarders	School
Mgr. Nolenslaan 10-12	Pauluskerk	Woningen
Monsterseweg 87 (of 101?)	Franciscuskerk	Verslavingskliniek
Noord West Buitensingel 20	7e dag adventistenkerk	Cultureel
Nunspeetlaan 54	Salvatorikerk	Cultureel
Oude Haagweg 509c	Noodkerk St. Paulis	Winkel
Pomonaplein 49	Jeruzalemkerk	Maatschappelijk
Rogstraat 9	vml. Oud Gereformeerde Kerk	Cultureel
Stadhoudersplantsoen 28	R.K. Heilige Martelaren van Gorcum	Strategisch verworven
Teniersstraat 15	Heilig Hartkerk	Multicultureel centrum
Zonneoord 286	Pius X-kerk	HOED-voorziening

Bijlage 8

PGG, PGS en Bisdom Rotterdam

Protestantse Gemeente 's-Gravenhage (PGG)

De PGG heeft zes kerkgebouwen in bezit die nog voor de eredienst in gebruik zijn en geen monumentenstatus hebben. De PGG is in 2012 een bezuinigingsronde gestart door kritisch naar het gebouwenbezit te kijken en heeft zeven kerkgebouwen gestoten. Hiervan is één gebouw nog altijd niet verkocht (Ontmoetingskerk).

De PGG heeft aangegeven dat er geen concrete plannen zijn om op korte termijn weer kerken te sluiten en bezit af te stoten. Echter de financiële noodzaak daarvoor bestaat nog wel. De verkoop van zeven gebouwen was niet voldoende om het probleem te lossen. Op de middellange termijn (binnen tien jaar) moet, indien de financiële problemen niet opgelost worden, het gebouwenbezit weer kritisch onder de loep genomen worden.

Protestantse Gemeente Scheveningen (PGS)

De PGS bestaat op dit moment uit vier wijkgemeenten met ieder een eigen kerkgebouw: Oude Kerk (RM), Nieuwe Badkapel (RM), Prinses Julianakerk en de Bethelkerk (beide zonder monumentenstatus).

De PGS heeft in het kader van haar project 'Kerk op Koers' een toekomstverkenning gedaan. De wijkgemeenten zijn gevraagd om mee te denken over de toekomst van de PGS. Uitgangspunt hierbij was om 50% minder gebouwen en 50% minder dominees over te houden. Het blijkt echter heel lastig te zijn om kerkgebouwen 'op te geven', omdat elke wijkgemeente gaat voor haar eigen kerkgebouw. De PGS heeft ook de ontwikkelingen bij de PGG gevolgd en gezien dat daar de problemen niet voorbij zijn na het sluiten van zeven kerken. De PGS verwacht rond de zomer 2018 meer duidelijkheid te hebben over haar toekomst en over haar beschermde en niet-beschermde kerkgebouwen.

Bisdom Rotterdam

Men wordt geconfronteerd met een situatie van afnemende participatie en daarmee samenhangend met een afname van financiële middelen. Dit was en is aanleiding voor heroriëntatie en reorganisatie, waarbij steeds meer (kerk)gebouwen anders worden ingezet of worden afgestoten. Verwacht wordt dat in het bisdom Rotterdam de komende tien jaar 2/3 van het huidige kerkenbestand zal verdwijnen. Men wil de kerken met een beschermde status zoveel als mogelijk overeind houden, maar sluit niet uit dat 'in the end' ook hier sluiten en afstoten aan de orde kan komen.

Benadrukt wordt dat het vastgoed eigendom is van de zelfstandige parochies. Met coördinatie vanuit het bisdom besluiten zij uiteindelijk. In de relatie met de parochies richt het bisdom zich onder andere op samenvoeging van parochies (fusies). Een van de consequenties van een dergelijke samenvoeging is het overbodig worden van een aantal gebouwen.

Het bisdom spreekt de wens uit om in overleg met de gemeente op voorhand te bepalen wat bij de beschermde monumenten de herbestemmingsruimte is, zowel wat betreft de bestemming (bestemmingsplan) als wat betreft de cultuurhistorische waarden (waar zit de ruimte voor interventies).

Bij het overbodig worden van kerkgebouwen voor de eredienst wil het bisdom met een ruimere visie naar goede, waardige bestemmingen zoeken.

Over de inzet van het beschermingsinstrument in geval van sluiten en afstoten van een kerk wordt opgemerkt, dat dit de verkoop bemoeilijkt, omdat een potentiële koper niet op voorhand kan schatten of hij voor zijn plan de benodigde omgevingsvergunning zal krijgen. Al met al, beschermen werkt het beoogde doel, behoud, tegen.

Voor wat de Haagse bijdrageregeling voor planmatig onderhoud betreft, wordt opgemerkt dat Den Haag daar vrij uniek in is. Het is voor parochiebesturen een welkome steun in de rug om het onderhoud op peil te houden.

Bijlage 9

Verslag bijeenkomst kerkenvisie

Maandag 9 april 2018,
Foyer Raadzaal, stadhuis Spui 70

Aanwezigen

Boenders, Henk		Vereniging Vrienden van Den Haag
Ferwerda, Sytze		Rustenburg-Oostenbroek
Gilst, Dick en Monique van		Valkenbos blijft
Heijningen, Nicolas van		Valkenbos blijft
Heijningen, Rupert van		Wijkvereniging Archipelbuurt/Willemspark
Hemert, dhr. M. van		Mafuganova Valkenbosch
Hemert, Margreet van		Mafuganova Valkenbosch
Kleikamp, Enny		Stichting Werkgroep Nassaubuurt
Lautenbach, Jan		Wijkoverleg Scheveningen-Dorp
Nicolai, Daphne		Wijkoverleg Zorgvliet
Philipse, Agnes Buurtschap		Buurtschap Centrum
Ruyters, Maarten		Wijkoverleg Statenkwartier
Slootweg, Ruud		Bewonersorganisatie De Groene Eland
Steigenga, Madeleine		Bewonersorganisatie Schilderswijk
Vader, Willem		Wijkvereniging Archipelbuurt/Willemspark
Veer, Kees van der		Valkenbos blijft
Vlaanderen, René		Haags Monumenten Platform
Henk Ambachtsheer	voorzitter	Gemeente Den Haag, Monumentenzorg en Welstand
Sander van der Ven	notulist	Gemeente Den Haag, Monumentenzorg en Welstand
Judith van Hoogdalem		Gemeente Den Haag, Monumentenzorg en Welstand
Gertjan Giele		Gemeente Den Haag, Projectmanagement Den Haag
Willy van Rossum		Gemeente Den Haag, Projectmanagement Den Haag

Welkomstwoord en inleiding door de voorzitter

Al decennia speelt de ‘problematiek’ van het vinden van nieuwe bestemmingen voor kerken die hun functie verliezen.

Minder leden, veranderingen in de financiële situatie, minder draagvlak voor de instandhouding, andere vormen van geloofsbeleving maken dat genootschappen hun gebouwen willen of moeten verlaten. Deze problematiek speelt breder. Ook ander maatschappelijk erfgoed, bijvoorbeeld schoolgebouwen, sluit niet altijd meer aan bij de huidige eisen en mogelijkheden. Omdat maatschappelijke gebouwen vaak een prominente positie in de stad innemen – vanwege hun schaal, hun sociale betekenis, hun stedenbouwkundige functie, hun bijzondere architectuur – heeft sloop ten behoeve van nieuwbouw een grote en brede invloed. Maar een nieuwe bestemming voor de gebouwen is niet altijd eenvoudig te vinden.

In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw zijn in Den Haag beeldbepalende kerken gesloopt en vervangen door (grootschalige) nieuwbouw. De ervaringen uit die periode leidden destijds tot de nota 'Monumentale kerken in Den Haag. De problematiek van de architectuurhistorisch waardevolle kerkgebouwen' (1984). In die tijd kregen monumentale gebouwen zoals de Grote Kerk en de Nieuwe

Kerk een nieuw gebruik. Ook werden alle kerken van vóór 1940 geïnventariseerd en voor een deel beschermd als rijks- of gemeentelijk monument.

Inmiddels is ook de Wederopbouwperiode geïnventariseerd en zijn ook uit die periode kerkgebouwen aangewezen als rijks- of gemeentelijk monument.

In de laatste 15 jaar is het aantal in gebruik zijnde katholieke kerken gedaald van 38 naar 15. De protestantse gemeente heeft 7 van haar 17 gebouwen aan de eredienst onttrokken. Naar aanleiding van de voorgenomen verkoop van twee van deze gebouwen en de geplande sloop en nieuwbouw is een discussie ontstaan in de stad en in de raad. De raad heeft op 6 juli 2017 een motie aangenomen waarin het college wordt verzocht een 'kerkenvisie' op te stellen.

Inmiddels ligt er een ambtelijk concept. Dit concept is de aanleiding voor en het onderwerp voor deze bijeenkomst. De discussie wordt gestart met twee stellingen, twee uitersten hoe met de Haagse kerkgebouwen om te gaan:

- *Alle kerken moeten behouden blijven en dus op de monumentenlijst geplaatst worden.*
- *Kerken die geen monumentenstatus toegewezen gekregen hebben, zijn niet bijzonder genoeg en mogen wanneer ze vrijkomen gesloopt worden.*

De discussie

Valkenbos blijft noemt de casus Valkenboskerk. Voor deze kerk waren sloop- en nieuwbouwplannen in de maak, maar inmiddels ligt er een alternatief plan dat uitgaat van behoud van het gebouw. Dit na initiatieven uit de buurt en een raadsmotie die opriep tot behoud van de kerk.

De twee stellingen gaan te veel over gebouwen. Een kerkgebouw kan beeldbepalend in stedenbouwkundige of architectonische zin, maar kerken zijn ook bepalend als verbindend en organiserend element in de buurt of de wijk. Wanneer een kerk haar traditionele religieuze functie verliest, betekent dit niet dat ook de maatschappelijke betekenis voor en functie in de wijk weg is.

De Stichting Werkgroep Nassaubuurt vraagt wat de rol van de gemeente is bij het samenbrengen van aanbod en vraag.

De gemeente Den Haag reageert: wanneer een kerk leeg komt te staan wordt er in eerste instantie gezocht naar een nieuw kerkgenootschap als nieuwe gebruiker. Wanneer geen nieuw genootschap wordt gevonden, wordt gezocht naar een andere (maatschappelijke) partij.

De Vereniging Vrienden van Den Haag noemt kerken beeldbepalende elementen in het leven, net als scholen of bijvoorbeeld een vuurtoren. Wanneer behoud van zo een beeldbepalend element niet mogelijk blijkt, is de ervaring dat de nieuwbouw er nooit in slaagt op eenzelfde manier bijzonder, waardevol of belangrijk voor de buurt te zijn. De **Vereniging Vrienden van Den Haag** pleit voor een vorm van bescherming van (maatschappelijk) beeldbepalende gebouwen en voor een vroegtijdige betrokkenheid en invloed van de omgeving.

Het Wijkoverleg Scheveningen-Dorp stelt dat wanneer een kerkgebouw een maatschappelijke betekenis of waarde heeft, behoud financieel mogelijk gemaakt moet worden. Behoud is alleen mogelijk wanneer dit financieel haalbaar is.

De Bewonersorganisatie Schilderswijk noemt de waarde van een kerkgebouw als bijeenkomstruimte. Een kerk is vaak een van de weinige, zo niet de enige ruimte in een wijk die geschikt is om samen te komen. Dit pleit voor behoud. Tegelijkertijd gaan kerkgenootschappen financieel ten onder aan de onderhoudslasten, ook of juist wanneer een gebouw lang leeg staat in afwachting van een nieuwe functie.

De Bewonersorganisatie De Groene Eland en het **Wijkoverleg Statenkwartier** benadrukken de noodzaak om per gebouw aan te geven wat de functie en waarde voor de omgeving zijn: stedenbouwkundig, architectonische, interieur, exterieur.

De Stichting Mafuganova Valkenbosch ziet dat veel ontwikkelingen in de stad tot vragen leiden. Het verdwijnen van de Theresiakerk aan de Apeldoornselaan/Dierenselaan schaadt de buurt. De nieuwbouw wordt de buurt 'aangedaan'. **De Stichting Mafuganova Valkenbosch** pleit voor een anders benoemen van waarde: niet alleen kijken naar het (cultuurhistorische) belang van een kerkgebouw voor Den Haag als geheel, maar ook naar de 'beeldbepalendheid' op kleinere schaal, een wijk of een buurt.

De zgn. 2 x 2 jaar-aanpak (2 jaar om een nieuw kerkgenootschap te vinden, daarna 2 jaar onderzoeken van herbestemmingsmogelijkheden) lijkt een papieren tijger. Aan een maatschappelijke functie is weinig te verdienen, dus de kans is groot dat de 2 x 2 jaren tot niets leiden. Wanneer vooraf duidelijk is dat nieuwbouw, bijvoorbeeld een woonbestemming, na 4 jaar mogelijk is, dan is een religieuze of maatschappelijke functie vanaf de eerste dag onmogelijk. Het vooruitzicht van woningbouw maakt een religieuze of maatschappelijke functie vanaf de eerste dag onrendabel. Dit pleit voor het vasthouden aan de in het bestemmingsplan opgenomen religieuze of maatschappelijke functie.

Kerken maken te weinig gebruik van de interesse van de omgeving. De omgeving wordt niet onvoldoende of te laat betrokken bij het zoeken van een nieuwe bestemming.

De Vereniging Vrienden van Den Haag suggereert buurtbetrokkenheid in de vorm van crowdfunding.

De Bewonersorganisatie Schilderswijk suggereert vrijkomende kerken aan de gemeente over te dragen, zodat de kerkgenootschappen van het onderhoud verlost zijn en vol op een nieuwe bestemming ingezet kan worden.

Het Wijkoverleg Zorgvliet noemt het voorbeeld van de Heilige Martelaren van Gorcum, het kerkgebouw aan het Stadhoudersplantsoen. Deze kerk is waardevol binnen de wederopbouw van de Atlantikwallzone, zowel stedenbouwkundig, als architectonisch, als historisch. De buurt had de kerk willen kopen, maar deze is onderhands verkocht, zonder overleg met de omwonenden. Het gebouw heeft nu een maatschappelijke functie die succesvol is.

De gemeente Den Haag geeft aan dat de Heilige Martelaren van Gorcum door de gemeente is aangekocht met het oog op de vestiging van een internationale instelling.

Het Buurtschap Centrum noemt de 'buurthuizen van de toekomst' die in groten getale worden neergezet, om buurtbewoners bij elkaar te brengen, waar kennelijk behoefte aan is.

Na de pauze geeft de voorzitter het gezelschap de gelegenheid om nog niet ingebrachte punten aan te snijden.

De Stichting Werkgroep Nassaubuur vraagt of er mogelijkheden zijn speculatie te voorkomen. Een redelijke prijs voor het verkopende kerkgenootschap is te begrijpen, maar speculatie zou moeten worden tegengegaan. Hoe maak je een andere bestemming mogelijk, maar grondspeculatie onmogelijk.

De Bewonersorganisatie De Groene Eland pleit voor het hoger waarderen van het maatschappelijk belang van een kerkgebouw dan het economische. Hiertoe zou moeten worden vastgehouden aan de religieuze/maatschappelijke functie die het bestemmingsplan voorschrijft. Voorts zou de buurt eerder betrokken moeten worden om gezamenlijk een nieuwe bestemming voor het kerkgebouw te vinden.

De Vereniging Vrienden van Den Haag suggereert kopers/ontwikkelaars van een kerkgebouw te verplichten vanaf het eerste begin in overleg met de buurt te treden.

De Wijkvereniging Archipelbuurt/Willemspark uit zijn zorgen over de 2 x 2jaar-aanpak. Een (nieuwe) maatschappelijke functie drukt de prijs van een kerkgebouw. Hoe is te voorkomen dat misbruik gemaakt wordt van de 2 x 2jaar-aanpak en er te gemakkelijk gezegd wordt dat alle maatschappelijke opties bestudeerd zijn, maar financieel onhaalbaar blijken. Wie bepaalt of 'alles' bestudeerd is?

Het Haags Monumenten Platform ziet herbestemming als hét uitgangspunt voor de omgang met een kerkgebouw dat zijn oorspronkelijke gebruik verliest. Wat is daarvoor het beschikbare instrumentarium:

- Proces > het vroegtijdig betrekken van alle betrokkenen;
- Juridisch > een deel van de kerkgebouwen in Den Haag is beschermd als rijks- of gemeentelijk monument en een deel bevindt zich in een rijks- of gemeentelijk beschermd stadsgezicht. Daarnaast speelt het bestemmingsplan een rol, de religieuze of maatschappelijke bestemming die op een 'kerklocatie' ligt;
- Financieel > door middel van onderhoudsbijdragen of – in noodgevallen – overnemen van het kerkgebouw kan de gemeente bijdragen aan het mogelijk maken van een nieuwe bestemming in het bestaande gebouw.

De waarde van een kerkgebouw wordt bepaald op de grens van juridisch en financieel. De mogelijkheden bepalen de prijs.

De Wijkvereniging Archipelbuurt/Willemspark noemt de oorspronkelijke maatschappelijke functie van een kerkgebouw een helder en krachtig startpunt voor de kerkensie, waar de overige aanwezigen zich bij aansluiten.

Afsluiting

De voorzitter bedankt alle aanwezigen voor hun bijdragen en sluit de bijeenkomst af.